

В.В. Свіцельська, аспір.
І.Б. Черкаський, д.е.н, доц.

Житомирський державний технологічний університет

ОБЛІК СПРАВЕДЛИВОЇ ВАРТОСТІ В ПОЛЬЩІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Досліджено законодавчі документи Польщі щодо обліку справедливої вартості. Здійснено порівняння норм українського, польського та міжнародного законодавства в частині регулювання обліку справедливої вартості. Визначено ряд проблемних питань обліку справедливої вартості в Польщі.

Ключові слова: *справедлива вартість, оцінка, Міжнародні стандарти фінансової звітності.*

Постановка проблеми. Бухгалтерський облік – це інформаційна система, головним завданням якої є достовірне, повне та своєчасне відображення господарської діяльності підприємства. Інформація, що створюється в системі бухгалтерського обліку, про майновий та фінансовий стан підприємства на сьогодні становить основне інформаційне джерело для прийняття рішень різними користувачами фінансової звітності. Оскільки ведення бухгалтерського обліку базується на принципі єдиного грошового вимірника, тому інформація, що представляється у фінансовій звітності, також має грошовий характер.

З метою найбільш достовірного відображення господарської діяльності підприємства в бухгалтерському обліку серед вчених і науковців постійно тривають дискусії щодо вартісного виміру об'єктів обліку, тобто їх оцінки. Оцінка є одночасно найбільш важливим і проблемним елементом методу бухгалтерського обліку. На сьогодні в міжнародній практиці регулювання бухгалтерського обліку спостерігається посилення ролі справедливої вартості як параметра оцінки, а також підпорядкування даному принципу оцінки все нових категорій активів та пасивів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблем обліку справедливої вартості присвячені праці таких вітчизняних вчених і науковців, як: Н.В. Гуцаленко, В.А. Замлінський, З.М. Левченко, Н.В. Семенишина, В.В. Чепорова та ін. Серед польських дослідників даного питання варто підкреслити праці К.Барчик, Г.Бук, Д.Гарстецького, М.Гмитрашевича, А.Карчмарчик, А.Мазура, Л.Понятовської, М.Рувінської, Б.Рудніцької, А.Холди, А.Шевічек. Не применшуючи ролі проведених досліджень, варто зазначити, що недослідженими та невирішеними залишаються ряд проблемних питань з обліку справедливої вартості.

Викладення основного матеріалу. На сьогодні оцінка за справедливою вартістю є світовим трендом в бухгалтерському обліку. До розширення сфери її використання прагнуть як американські стандарти бухгалтерського обліку (*United States Generally Accepted Accounting Principles*), так і міжнародні стандарти (*International Financial Reporting Standards*, тобто МСФЗ). Використання оцінки за справедливою вартістю відбувається, перш за все, на вимогу користувачів фінансової звітності з точки зору повної непридатності історичних даних, представлених у фінансовій звітності.

В Польщі основним нормативним документом, яким регулюється ведення бухгалтерського обліку, для більшості підприємств є Закон «Про бухгалтерський облік» [17]. Бухгалтерський облік справедливої вартості в польському праві регулюється Законом про бухгалтерський облік і національними стандартами бухгалтерського обліку.

В польському законодавстві визначення поняття «справедлива вартість» в Законі «Про бухгалтерський облік» відповідає його трактуванню у Міжнародних стандартах фінансової звітності (табл. 1).

Варто зазначити для порівняння, що в Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» трактування поняття «справедлива вартість» не наведено.

В Польщі за справедливу вартість приймається ціна, за якою даний актив міг би бути обмінений, а зобов'язання оплачені в результаті ринкових операцій між зацікавленими і добре поінформованими, незалежними сторонами [17, ст. 28].

Таблиця 1

© В.В. Свіцельська, І.Б. Черкаський, 2013

а дефініції поняття «справедлива вартість»

відповідно до українського, польського та міжнародного законодавства

Назва	Нормативний документ	Визначення
-------	----------------------	------------

Українське законодавство	Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [1]	Трактування поняття “справедлива вартість” відсутнє
	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об’єднання підприємств» [10]	Справедлива вартість – сума, за якою можна продати актив, або оплатити зобов’язання за звичайних умов на певну дату
	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» [11]	Справедлива вартість – сума, за якою може бути здійснений обмін активу, або оплата зобов’язання в результаті операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами
Польське законодавство	Закон «Про бухгалтерський облік» [17, ст. 28]	За справедливу вартість приймається ціна, за якою даний актив міг би бути обмінений, а зобов’язання оплачені в результаті ринкових операцій між зацікавленими і добре поінформованими, незалежними сторонами
Міжнародне регулювання	МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості» [8]	Справедлива вартість – це ціна, яка була б отримана за продаж активу чи сплачена за передачу зобов’язання у звичайній операції між учасниками ринку на дату оцінки
	МСФЗ 1 «Перше застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності» [7]	Справедлива вартість – сума, за якою можна обміняти актив або погасити заборгованість в операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами
	МСФЗ 3 «Об’єднання підприємств» [9]	Справедлива вартість – це сума, за якою можна обміняти актив або погасити заборгованість в операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами
	МСБО 16 «Основні засоби» [2]	Справедлива вартість – це сума, за якою можна обміняти актив або погасити заборгованість в операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами
	МСБО 38 «Нематеріальні активи» [4]	Справедлива вартість активу – сума, за якою можна обміняти актив в операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами
	МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість» [5]	Справедлива вартість – сума, за якою можна обміняти актив в операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами
	МСБО 41 «Сільське господарство» [6]	Справедлива вартість – це сума, за якою можна обміняти актив або погасити заборгованість в операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами
	МСБО 18 «Дохід» [3]	Справедлива вартість – це сума, за якою можна обміняти актив або погасити заборгованість в операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами

З дефініцій, наведених в таблиці 1, можна зробити висновок, що визначення справедливої вартості в різних МСФЗ є майже ідентичними, а різниця залежить від того, чим є активи: предметом оцінки чи лише активами.

В Законі «Про бухгалтерський облік» поняття «справедлива вартість» зустрічається 44 рази. Перш за все, справедлива вартість використовується для балансової оцінки фінансових і нефінансових інвестицій, що підтверджує інформація, наведена в таблиці 2.

Таблиця 2

*Сфера застосування справедливої вартості при балансовій оцінці
(на основі Закон «Про бухгалтерський облік» [17])*

№ з/п	Сфера застосування справедливої вартості	Стаття
-------	--	--------

1	Інвестиційна нерухомість, а також нематеріальні активи, що відносяться до інвестицій	ст. 28 п. 1
2	Інші довгострокові інвестиції	ст. 28 п. 1
3	Короткострокові інвестиції	ст. 28 п. 1
4	Дебіторська заборгованість і надані позики, що відносяться до фінансових активів, призначені для продажу протягом 3-х місяців від дати балансу	ст. 28 п. 1
5	Фінансові зобов'язання, які будуть сплачені протягом 3-х місяців від дати балансу	ст. 28 п. 1

Варто також підкреслити, що у випадках, зазначених в таблиці 2, Законом «Про бухгалтерський облік» не передбачено обов'язкового застосування справедливої вартості. Керівник підприємства має право використовувати інші параметри оцінки.

Крім балансової оцінки інвестицій справедлива вартість застосовується до:

- оцінки основних засобів, перекласифікованих з інвестиційної нерухомості (ст. 3 п. 1);
- оцінки нематеріальних активів, перекласифікованих з інвестицій (ст. 3 п. 1);
- виміру втрати вартості активів у випадку коли неможливо встановити ціну їх продажу (ст. 28 п. 7);
- визначення вартості фірми (ст. 33 п. 3);
- оцінки активів і зобов'язань у зв'язку з розрахунком при об'єднанні підприємств (ст. 44 Закону «Про бухгалтерський облік» [17]).

Варто наголосити також, що Закон «Про бухгалтерський облік» наводить принципи оцінки за справедливою вартістю лише у випадку об'єднання підприємств.

Підсумовуючи норми Закону, за справедливую вартість можна приймати:

- вартість, визначену на основі ринкових цін – ринкові ціни;
- вартість відповідно до незалежної оцінки;
- актуальну ціну придбання або витрати виробництва з урахуванням актуального рівня використання;
- ціну продажу;
- для сум, що підлягають сплаті, приймається їх дисконтована сума;
- для цінних паперів приймається актуальна ринкова ціна зменшена на витрати, пов'язані з їх продажем [15].

Відповідно до норм польського права в частині бухгалтерського обліку, справедлива вартість може належати як до потенційних цін продажу, так і до потенційних цін придбання.

Аналізуючи норми польського права в сфері бухгалтерського обліку, що стосуються використання справедливої вартості в балансовій оцінці активів і пасивів, можна стверджувати, що сфера застосування даного параметра оцінки є значно вузкою від сфери застосування, передбаченою МСФЗ. Переважаючою моделлю оцінки, визначеною Законом «Про бухгалтерський облік», на сьогодні є модель історичної вартості придбання. Відповідно до даної моделі можна оцінювати всі складові активів і зобов'язань, модель справедливої вартості як альтернативна, може застосовуватися до балансової оцінки лише однієї групи активів, а саме інвестицій.

Що стосується зобов'язань, то за справедливою вартістю оцінюються фінансові зобов'язання, а також деякі резерви за зобов'язаннями. Натомість справедлива вартість як параметр оцінки використовується при оцінці вартості чистих активів придбаної компанії та злитті підприємств.

Відповідно до МСФЗ і Закону «Про бухгалтерський облік», оцінка за справедливою вартістю поширюється на різні суб'єкти та елементи фінансової звітності. В країнах, які є членами Європейського Союзу, справедливую вартість використовують перш за все емітенти цінних паперів і банки, що обов'язково складають консолідовану фінансову звітність за МСФЗ. У випадку елементів фінансової звітності не застосовується справедлива вартість до оцінки капіталів, доходів, прибутків, витрат і збитків. Однак на формування капіталів і позицій звіту про фінансові результати впливають результати зміни вартості активів та зобов'язань, що відбуваються внаслідок застосування справедливої вартості.

Польські вчені та дослідники висловлюють багато критики або принаймні відсутність переконання щодо достовірності оцінки за справедливою вартістю. Недоліки вчених спрямовані не стільки на саму концепцію справедливої вартості, скільки на практичний спосіб здійснення такої оцінки при відсутності активного ринку на певні складові майна. Ряд польських дослідників також звертають увагу на зменшення достовірності інформації, отриманої з використанням суб'єктивних оцінок, які часто застосовуються при оцінці за справедливою вартістю.

Польським науковцем А.Мазурем проведено дослідження, на основі результатів якого визначено, що після 8 років від впровадження у Польщі справедливої вартості використовує її лише 1/3 підприємств (великі підприємства, що здійснюють оцінку на підставі Закону «Про бухгалтерський облік»), а головна причина її невикористання полягала у складній процедурі її визначення [14]. Сферами використання справедливої вартості в досліджуваних суб'єктах господарювання були: втрата

вартості майнових необоротних активів; оцінка фінансових активів; оцінка інвестицій в нерухомість. Використовуючи справедливу вартість до балансової оцінки, суб'єкти господарювання зазначали більші труднощі в застосуванні техніки оцінки вартості, а менші в ідентифікації активного ринку. Найбільш поширеною технікою є метод ринкових порівнянь, наступною – доходні методи. Більшість суб'єктів переказує частину повноважень до визначення справедливої вартості зовнішнім фірмам, не розкриваючи деталей цієї процедури.

Польський вчений Хашік (Hasik) зазначає, що оцінка, відповідно до концепції справедливої вартості, це «бухгалтерська оцінка без бухгалтера» [13, С. 49–54]. На думку вченого, підтвердженням даної тези є можливість користування послугами оцінщиків при оцінці майнових активів або користування послугами фінансових аналітиків при оцінці фінансових інструментів, яка передбачена МСФЗ.

Необхідно зауважити, що існує багато різних способів визначення справедливої вартості. Як в польських національних законодавчих нормах, так і в міжнародних не встановлено єдиного способу визначення справедливої вартості. Найважливіші з них представлені на рисунку 1.

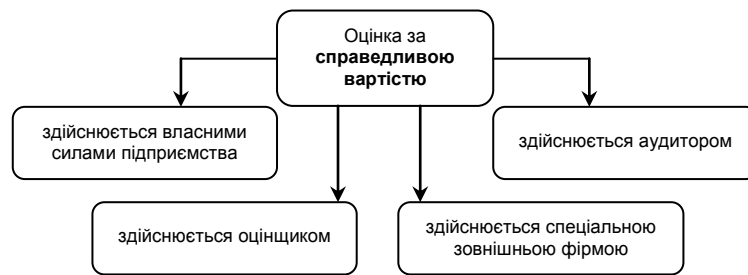

Рис. 1. Способи здійснення оцінки за справедливою вартістю

На думку польського науковця М.Гмитрашевича, справедлива вартість є найкращою мірою економічної вартості, однак функцією бухгалтерського обліку необов'язково є її визначення (чого зрештою бухгалтерський облік і не може здійснити), а лише надання даних для її розрахунку поза регістрами бухгалтерського обліку [12].

М.Рувінська у своїх дослідженнях ставить актуальне для багатьох науковців питання: «Чи справедлива вартість, визначена на підставі обраної техніки, представить інформацію про майновий стан підприємства достовірно, ретельно? Чи визначена таким способом вартість відповідає всім принципам бухгалтерського обліку?» [16].

Найважливіші проблемні питання обліку справедливої вартості, які виділяють польські дослідники, представлені на рисунку 2.

Охарактеризуємо виділені проблемні питання детальніше.

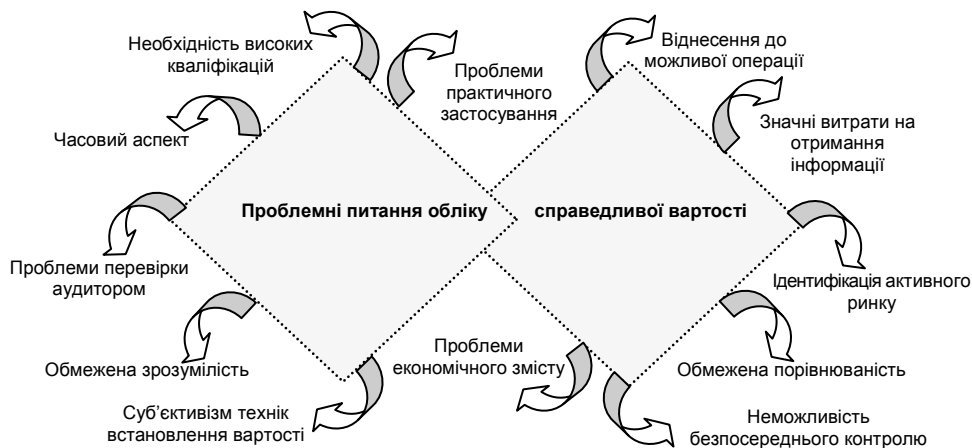

Рис. 2. Проблемні питання обліку справедливої вартості в Польщі

1. *Віднесення до можливої вартості.* Справедлива вартість, визначена на активному ринку, залишається вартістю можливою, оскільки розрахована на основі правдоподібної операції, яка фактично не відбулася. З цієї точки зору, справедливу вартість можна окреслити як прогнозовану вартість можливої операції продажу на ринку.

2. *Значні витрати на отримання інформації.* Значні витрати на отримання інформації про справедливу вартість виникають або з необхідності навчання персоналу, або користування послугами зовнішніх майнових оцінщиків.

3. *Ідентифікація активного ринку.* Справедлива вартість, визначена на основі ринкової вартості певного активу, повинна походити з активного ринку. Ствердження чи даний ринок є активним чи ні, вимагає індивідуальної оцінки. Така оцінка повинна здійснюватися кожного разу у випадку здійснення оцінки за справедливою вартістю, оскільки навіть якщо ринок є активним сьогодні, це не означає, що він буде таким в майбутньому.

4. *Обмежена порівнюваність.* Майже необмежена можливість формування справедливої вартості унеможливає на практиці порівняння у часі.

5. *Неможливість безпосереднього контролю.* Не можна здійснити контроль справедливої вартості на основі первинного документа, що підтверджує здійснену операцію. Можливою є лише безпосередня перевірка, що полягає у перевірці деяких параметрів, прийнятих для визначення вартості.

6. *Проблеми економічного змісту.* Один елемент активу або зобов'язання може мати декілька різних правильно визначених справедливих вартостей, що залежать від суб'єктивних засад, які встановлюються кожного разу до розрахунку справедливої вартості.

7. *Суб'єктивізм технік встановлення вартості.* У випадку відсутності активного ринку – що спостерігається для більшості активів і зобов'язань – підприємство має можливість користуватися техніками встановлення вартості, що базуються на суб'єктивно підібраних підприємством параметрах.

8. *Обмежена зрозумілість.* У зв'язку з великими складнощами в розрахункових алгоритмах справедливої вартості її зрозуміння вимагає не тільки загальних економічних, але й спеціалістичних знань.

9. *Проблеми перевірки аудитором.* Виникають сумніви чи аудитор може бути впевненим у тому, що суб'єктивно прийняті параметри в даній техніці оцінки найкраще відображають економічну реальність підприємства.

10. *Часовий аспект.* Проблема часового аспекту полягає в тому, що справедлива вартість, яка існує на момент надання інформації може значно відрізнятись від "історичної" справедливої вартості, тобто тієї, що підлягала розкриттю на дату складання звітності. В результаті такого часового запізнення можуть прийматися економічні рішення, які не є актуальними.

11. *Необхідність високих кваліфікацій.* Достовірність оцінки визначається кваліфікаціями осіб, які повинні будуть розробити і використовувати відповідні процедури виміру вартості або будувати математичні моделі.

12. *Проблеми практичного застосування.* Запропонована в МСФЗ 13 тривірнева ієрархія важливості параметрів, що встановлюються для визначення справедливої вартості, може виявитися проблемною в практичному застосуванні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі аналізу нормативних документів Польщі, можна зробити висновок, що на сьогодні в регулюванні бухгалтерського обліку в Польщі прослідковуються зміни в сфері оцінки активів та зобов'язань, пов'язані з введенням справедливої вартості як загальнозживаного параметра оцінки і спробою заміни моделі історичної вартості придбання моделлю справедливої вартості, що викликає багато дискусій серед науковців, оскільки вибір відповідного способу оцінки активів і зобов'язань безпосередньо впливає на показники фінансової звітності, в першу чергу, на фінансовий результат діяльності підприємства. Спостерігаючи за тенденціями в сфері оцінки у міжнародному праві з бухгалтерського обліку, можна зробити висновок, що змін, пов'язаних з поширенням використання справедливої вартості як параметра оцінки в польському праві, не уникнути. Це залишається лише питанням часу.

Аналіз польського законодавства вказує на велику кількість неоднозначностей, оскільки нормативні акти однозначно лише трактують справедливу вартість загалом, не визначаючи при цьому параметрів її виміру. Лише деякі часткові рекомендації можна знайти в Законі про бухгалтерський облік в частині, що стосується об'єднання підприємств.

В ході дослідження виділено ряд проблемних питань обліку справедливої вартості в Польщі, вирішення яких буде перспективами подальших досліджень.

Список використаної літератури:

1. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність" від 16.07.99 р. № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>.
2. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 "Основні засоби" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/publicatid/main?at_id=92410&cat_id=92408.

3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 18 “Дохід” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408.
4. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 “Нематеріальні активи” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408.
5. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 40 “Інвестиційна нерухомість” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408.
6. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 41 “Сільське господарство” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408.
7. Міжнародний стандарт фінансової звітності 1 “Перше застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408.
8. Міжнародний стандарт фінансової звітності 13 “Оцінка справедливої вартості” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408.
9. Міжнародний стандарт фінансової звітності 3 “Об’єднання підприємств” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408.
10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 “Об’єднання підприємств”, затверджене Наказом Міністерства фінансів України № 163 від 07.07.99 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99>.
11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 “Справедлива вартість”, затверджене Наказом Міністерства фінансів України № 92 від 27.04.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>.
12. *Gmytrasiewicz M.* Teoria rachunkowości a Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej / *M. Gmytrasiewicz*. – W : Rachunkowość wczoraj, dziś, jutro. Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa, 2007. – S. 139.
13. *Hasik W.* Dylematy ustalenia wartości godziwej, [w:] Standaryzacja rachunkowości i rewizji finansowej, pod red. M. Kwiecień, PN AE Wrocław, 2007 nr 115.
14. *Mazur A.*: Stosowanie wartości godziwej w Polsce – wyniki bada. Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości, tom 49 (105). Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa, 2009. – S. 145–167.
15. *Raciski A.* Konsolidacja sprawozdań finansowych / *A. Raciski*. Polska Akademia Rachunkowości S.A. – Warszawa, 2008. – S. 70–71.
16. *Rówiska M.*: Wartość godziwa w rachunkowości finansowej i osłonowej w zakresie instrumentów finansowych. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice, 2011. – S. 39.
17. Ustawa o rachunkowości z dnia 29 września 1994 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl>.

СВИЦЕЛЬСЬКА Вікторія Вікторівна – аспірант кафедри обліку і аудиту Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- справедлива вартість в системі бухгалтерського обліку.

ЧЕРКАСЬКИЙ Ігор Борисович – доктор економічних наук, доцент Міжнародного науково-технічного університету імені академіка Юрія Бугая.

Наукові інтереси:

- справедлива вартість в системі бухгалтерського обліку.

Стаття надійшла до редакції 06.11.2013